

lar tarafından incelendikten sonra tarihî değer ve önemine göre, külliyyat halinde ve Türk tarihi malzemeleri serisi şeklinde yayımlanması gerektiğine işaret etmişti.

Bu istek 1947 yılı sonlarında Tarih Kurumu'nun dört üyesiyle iki yabancı ilim adamının bir önerisiyle tekrarlanmış, Başbakanlık Arşivi'ndeki bazı defterlerin fotokopileri istenerek ilk çalışmalara başlanması teklif edilmiştir. Ancak 1954'te "Türk Tarihi Arşivi" başlığı ile bir dergi yayımlanması uygun görülerek 1958'de yönetmeliği hazırlanmış ve ilk yazının 1963'te teslim edilmesi üzerine *Belgeler*'in birinci sayısı 1 Ocak 1964'te çıkarılmıştır. *Belgeler*, daha önce çıkan *Tarih Vesikaları* boyunda (20 × 27,5 cm.) değişik sayfa sayısı ile bastırılmıştır. 1. sayıdaki tek vesika, Ömer Lütfi Barkan'ın "894 (1488-89) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına Ait Muhasebe Bilançoları" başlıklı çalışmasıdır. 2. sayıya (Temmuz 1964) Tayyib Gökbilgin "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanûnî Sultan Süleyman Devri Belgeleri", B. Sıtkı Baykal "Âyânlık Müessesesi...", Halil Sahillioğlu "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Râici", Ömer L. Barkan "Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları" başlıklı yazıları ile katılmışlardır. Bunlardan sonuncusu, çok hacimli bir çalışmadır (s. 235-377). 3-4. sayıya (1965, baskı 1967), Halil Sahillioğlu "Dördüncü Murad'ın Bağdat Seferi Menzîlnâmesi", Yakup Mughul "Portekizliler'le Kızıldeniz'de Mücadele ve Hicaz'da Osmanlı Hâkimiyetinin Yerleşmesi Hakkında Bir Vesika", Halil İnalıcık "Adalet-nâmeler" başlıklı araştırmalar ve vesika neşriyle katılmışlardır. 5-6. sayıya (1966, baskı 1968) yalnız Ömer L. Barkan'ın "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)" başlıklı çok hacimli (s. 1-479) yazısına ve vesika takdimine yer verilmiştir. 7-8. sayıya (1967, baskı 1969) H. Sahillioğlu'nun "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", Cüneyt Ölçer'in "Nadir Birkaç Osmanlı Sikkesi", Cengiz Orhonlu'nun "Osmanlı Teşkilâtına Ait Küçük Bir Risâle", Bekir S. Baykal'ın "Osmanlı İmparatorluğunda XVII ve XVIII. Yüzyıllar Boyunca Para Düzeni İle İlgili Belgeler", Şerafettin Turan'ın "Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defterleri"; 9-12. sayı-

da (1968-1971) yalnız Tayyib Gökbilgin'in "Venedik Arşivi'ndeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler" ile Celâl Dinçer'in "Osmanlı Vezirlerinden Hasan Fehmi Paşa'nın Anadolu'da Bayındırlık İşlerine Dair Hazırladığı Layiha" başlıklı yazıları yer alır. 13. sayıya (1979) sadece Ömer L. Barkan'ın yine çok hacimli (s. 1-380) "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", 14. sayıya (1980-1981) Halil İnalıcık'ın "Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler" (s. 1-91) başlıklı yazıları bulunmaktadır. 15. sayıya (1981-1986) İsmail Aka "Timur'un Ankara Savaşı (1402) Fetihnâmesi", İ. H. Uzunçarşılı "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref Defteri", İsmet Kayaoğlu "Beşir Ağa Vakfı", Münir Aktepe "II. Mahmud Devrinde Osmanlı - Sardunya Münasebetlerine Dair Bazı Belgeler", Musa Çadırcı "Hüseyin Avni Paşa'nın Terekesi" hakkındaki belgeleri yayımlamışlardır. 16. sayıya (1987, baskı 1988) Selâmi Pulaha ile Yaşar Yücel "I. Selim Kanunnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları", Münir Aktepe "II. Mahmud Devri Osmanlı İmparatorluğu ile Sardunya Krallığı Arasındaki Münasebetlere Dâir İrâde-i Seniyyeler", Fethi Tevetoğlu "Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hâtıraları" ile ilgili belgeleri yayımlamışlardır. 17. sayıya (1988) Halil İnalıcık'ın 14. sayıdaki makalesinin devamı, Halil Sahillioğlu'nun 3-4. sayıdaki makalesi, Cüneyt Ölçer ve B. Sıtkı Baykal'ın 7-8. sayıdaki makaleleri, Mehmet Akif Erdoğan'ın "Beyşehir Sancağı İcmal Defteri", Münir Aktepe'nin 15 ve 16. sayılardaki yazılarının devamı, Tevfik Güran'ın "Tanziimat Döneminde Osmanlı Maliyesi" ve Kemal Beydilli'nin "1828-1829 Osmanlı - Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler" başlıklı yazıları yayımlanmıştır.

SEMÂVÎ EYİCE

BELGRAD

Sırbistan Federe Cumhuriyeti'nin
ve Yugoslavya'nın başşehir.

Tuna ve Sava nehirlerinin birleştiği kesimdeki plato üzerinde kurulmuştur. Kuzey ve Orta Avrupa'yı Karadeniz ve Ege denizine bağlayan tabii yollar üzerinde bulunduğundan eski dönemlerden beri önemli bir yerleşim merkezidir.

Sırpça *Beo-grad* "beyaz şehir" mânâsına gelir. Serhad şehri olması sebebiyle

le Osmanlılar tarafından "dârülcihad" olarak tavsif edilmiş, diğer Belgrad'lar-
dan ayırt edilmesi için de Tuna Belgradı ve Üngürüs Belgradı gibi adlarla anılmıştır.

Bugünkü Belgrad'ın yer aldığı alan Neolitik devrin ilk zamanlarında iskân görmüş, milâttan önce IV. yüzyılda Kelt kabilelerinin bölgeye yerleşmesinden önce de özellikle Tuna ve Sava nehirlerinin kıyılarında, kuzeyden gelen çeşitli göçlerin etkisiyle farklı bir etnik yapıya sahip olmuştur. Milâttan önce III. yüzyılda bir Kelt kabilesi olan Scordisci Tuna nehri kıyısında, bugün Belgrad'ın bir banliyösü olan Karaburma mevkiinde ilk yerleşim merkezini kurmuştur.

Romalılar bu bölgeye İlkçağ'ın son yıllarında geldiler ve Sava nehrinin Tuna ile birleştiği noktanın yukarısında Belgrad'ın eski yerleşim yeri olan Singidinum'u kurdular. Şehir, özellikle milâttan sonra I. yüzyılın sonlarında burada kurulan askerî kampın etrafında gelişmiş ve bu gelişmede Tuna üzerinde bulunan donanma üssünün de büyük katkısı olmuştur. Fakat II. yüzyılda belediye, III. yüzyılda koloni seviyesine getirilmiş olmakla birlikte IV. yüzyıldan itibaren gerilemeye başlamış ve 441'de de Hunlar tarafından tamamen tahrip edilmiştir.

Singidinum V. yüzyılın ikinci yarısında sık sık Gotlar, Gepidler ve Herullar'ın saldırısına uğradı. Bizans İmparatoru I. Justinien yıkılmış olan şehrin etrafını surlarla çevirip tahkim ettirdiyse de bu yeni kale de sık sık vuku bulan saldırılarla tahrip edildi. Avarlar'ın 568'de Panonia'yı ele geçirmesinden sonra durumu daha da kötüleşen Singidinum, Bizanslılarla Avarlar arasındaki çarpışmalarda devamlı savaş alanı oldu ve nihayet VII. yüzyılın başlarında Avar ve Slavlar'ın saldırılarıyla tamamen yıkıldı. Bundan sonra şehrin tarihi bir müddet meçhul kalmaktadır. Singidinum harabeleri üzerinde inşa edilen Ortaçağ Belgradı'nın kuruluşu konusunda çok az şey bilinmektedir. 878 tarihli bir belgede ilk defa Slav kökenli Belgrad ismiyle bir piskoposluk merkezi olarak zikredilmektedir. Bundan sonraki yüzyıllarda Bulgarlar, Bizanslılar ve Macarlar arasında sık sık el değiştirmiştir. 1354'te Sırp Kralı Stefan Dušan tarafından zaptedilen Belgrad, onun ölümden sonra tekrar Macar idaresine girerek Maçva eyaletine bağlandı. 1403'te Prens Stefan Lazareviç şehri Macar-

lar'dan geri aldı ve Osmanlılar'ın Sırbistan sınırlarına yaklaşması üzerine idare merkezini Kruşevaç'tan, kısa sürede devletin politik, askerî ve kültürel merkezi haline gelen bu şehre nakledip etrafını surlarla çevirdi. Bu dönemde Belgrad Kalesi'nin yukarı kesiminde Prens Stefan'ın sarayı, aşağı kesiminde asıl şehir ve güneyinde de bir dış mahalle bulunuyordu. Daha sonra Sırp despotu Corc Brankoviç Belgrad'ı Macarlar'a terkederek idare merkezini Semendire'ye taşıdı.

Belgrad Osmanlılar tarafından ilk defa II. Murad zamanında kuşatıldı. 1441 yılında karadan ve Tuna nehri üzerinden başlatılan ve altı ay süren kuşatma, karşılaşılan mukavemet ve orduda görülen salgın hastalık gibi sebeplerle kaldırıldı. İkinci kuşatma ise Fâtiḥ Sultan Mehmed tarafından yapıldı. Bizzat padişahın da katıldığı ve yaralandığı savaşta Osmanlı ordusu bir sonuç alamadı. Nihayet şehir Kanûnî'nin Macaristan'a yaptığı sefer sonunda fethedildi (1521) ve ahalisinin bir kısmı İstanbul'a gönderilerek bugün Belgrad ormanları ve Belgrad Kapısı adıyla bilinen yerlere iskân edildi. Kanûnî fetihden sonra kaleyi Semendire sancağı ile birlikte Yahyâpaşazâde Bâli Bey'e tevcih etti ve burası sancak merkezi oldu. Budin eyaletinin teşekkülünden (1541) sonra da sancak bu eyalete bağlandı. Padişah Belgrad'ın tamiri ve yeniden inşası için emir vererek cami, mescid ve imaret yapılmasını istedi. Ayrıca kalesi tahkim edilip askerî bir garnizon haline getirildi ve Tuna'dan donanma ile desteklenerek buraya Sırp asıllı 385 martolos (Tuna'da Türkler hesabına korsanlık yapan hıristiyan denizciler) yerleştirildi. Belgrad 1541'de Budin'in alınışına kadar Osmanlılar'ın Avrupa içlerine doğru yapacakları fetihler için önemli bir askerî üs teşkil etmiştir. 1536'da şehirde dört cami etrafında kurulmuş dört müslüman mahallesi vardı; XVI. yüzyılın ortalarından itibaren müslüman mahalle sayısı on altıya ulaştı (1560) ve şehir İslâmî hüviyet kazandı, ayrıca ticarî bir antrepo haline geldi. Sigetvar Seferi'nde ölen Kanûnî'nin cenazesi Belgrad'a getirildi ve Hünkâr tepesi denilen yerde namazı kılındı; II. Selim'e de burada biat edildi. Yine III. Mehmed Macaristan seferine giderken Belgrad'a gelmiş ve Eğri üzerine buradan hareket etmiştir. XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında önemli bir gelişme dönemi geçiren Belgrad Evliya Çelebi'ye göre 98.000 nü-

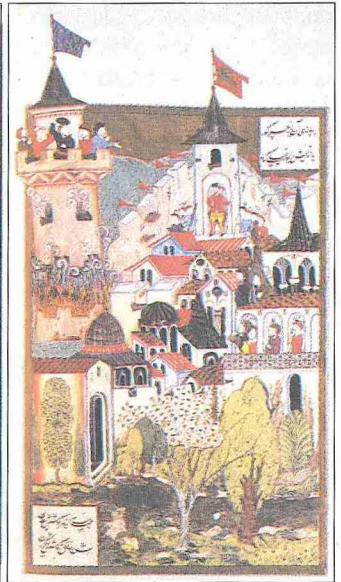
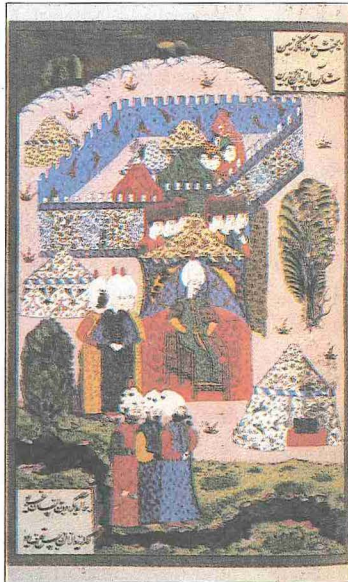
fusa sahipti. O dönemde büyük bir kargâha dönüşen şehirde askerî mak-satlarla inşa edilmiş zahire ambarları, tophane, baruthane gibi binalar bulunuyor ve Tuna'daki donanma kumandanı da burada oturuyordu. 217 cami, on üç mescid, on yedi tekke, dokuz dârülhadis, sekiz medrese ve yedi hamamın yer aldığı Belgrad'daki altı kervansaray, yirmi bir han ve 3700 dükkândan oluşan Sûk-ı Sultânî adlı çarşı ile diğer çarşılar ise (Evliya Çelebi, V, 377-379) buradaki ticarî hayatın canlılığını göstermektedir.

Daha sonraki dönemlerde de siyasî olaylara sahne olan Belgrad, Uyvar (1663) ve Viyana (1683) seferlerinde yine en önemli askerî faaliyet merkezini teşkil etti. Viyana bozgunundan sonra Avusturyalılar'ın saldırısına uğrayarak bir ara elden çıktıysa da (1688) Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa tarafından geri alındı (1690). XVIII. yüzyıldaki Avusturya savaşları sonunda imzalanan Pasarofça Antlaşması (1718) ile bu ülkeye bırakıldı ve Avusturyalılar tarafından eski şehrin çoğu yıkıldı. Şehri geri almak için başlatılan savaşlardan sonra Belgrad Antlaşması (1739) imzalandı ve şehir Osmanlılar'a teslim edildi. Bundan sonra tam bir sınır kalesi haline gelen Belgrad elli yıl sonra tekrar Avusturyalılar'ın eline geçtiyse de (1789) Zıstovi Antlaşması'na (1791) göre yine Osmanlılar'a iade edildi. Bu üçüncü Avusturya yönetiminden sonra şehrin İslâmî özellik taşıyan gelişmesi durdu. XIX. yüzyılın başlarında çıkan Sırp isyanları sonunda Belgrad Sırbistan'ın idarî ve siyasî merkezi oldu (1839). Burada yaşayan Türk halkının 1862'de,

son Osmanlı garnizonunun da 1867'de ayrılmasıyla şehir tamamen Sırp'ın eline geçti; ancak 1878 yılına kadar kaleye Sırp bayrağının yanı sıra Osmanlı bayrağı da çekilmeye devam etti. 1878 Berlin Antlaşması'yla resmen kurulan bağımsız Sırbistan'ın başşehri oldu. Bu tarihten itibaren Batı tarzı gelişmesini sürdüren Belgrad, I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin ağır top atışlarından zarar gördü ve üç yıl Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun elinde kaldı (1915-1918). 1 Aralık 1918'de Yugoslavya Krallığı'nın, 1941'den itibaren üç buçuk yıl süren Alman işgalinden sonra da yeni kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin başşehri oldu (20 Ekim 1944). Devamlı olarak gelişmesini sürdüren Belgrad'ın nüfusu 1867'de 25.000, 1914'te 90.000, 1921'de 135.000, 1934'te 320.000, 1944'te 270.000, 1971'de 746.000 ve 1984'te 1 milyon 529.000 idi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra şehrin imarı için başlatılan çalışmalar arasında eski kesimde 230.000 ev inşa edildi ve birçok yeni banliyö kuruldu. Bunlar arasında Yeni Belgrad, Karaburma, Mirijevo, Konjernik, Medakoviç, Miliakovaç, Banjika, Kumadraç ve Bezanya bulunmaktadır. Yaklaşık üç asır Osmanlı idaresinde kalan Belgrad'da sayısı yüzleri bulan Türk mimari eserlerinden bugüne hiçbir şey ulaşmamış, Evliya Çelebi'nin haber verdiği ve daha sonraları sayısı muhakkak artmış bulunan 250'ye yakın camiden ise bugün sadece Bayraklı Cami ayakta kalabilmiştir (bk. Ayverdi, s. 11).

XVI. yüzyılda Belgrad Kalesi ve kalenin kuşatılmasını tasvir eden iki minyatür (Saleymannâme, TSMK, Hazine, nr. 1517, vr. 108^b-109^a)

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 369-385; N. Andrić v.dğr., *Beograd u XIX veku : Belgrade in the Nineteenth Century*, Belgrade 1968, s. 205; J. Todorović — V. Kondić, *Keltski i Rimski Singidunum : Celtic and Roman Singidunum*, Belgrade 1971, s. 39, 50; *Sedam hiljada godina Beograda: Seven Thousands Years of Belgrade*, Belgrade 1975, s. 116; M. Bajalović — H. Pešić, *Srednjovekovnom Beogradu u pohode: A Visit to Mediaeval Belgrade*, Belgrade 1977, s. 109; D. Djurić-Zamolo, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima 1521-1867: Arhitektonsko-urbanistička studija: Belgrade as Oriental Town under the Turks 1521-1867: An Architectonic-Urbanistic Study*, Belgrade 1977, s. 223; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri II*, s. 8-27; M. Popović, *Beogradska turdjava: The Fortresse of Belgrade*, Belgrade 1982, s. 217; *Beograd: Belgrade*, Belgrade 1984, s. 50; M. Cavid Baysun, "Belgrad", *IA*, II, 475; B. Djurdjer, "Belgrade", *EI²* (İng.), I, 1163; a.mlf., "Belgråd", *UDMİ*, IV, 816-821.

DIVNA DJURIC-ZAMOLO

BELGRADCIK

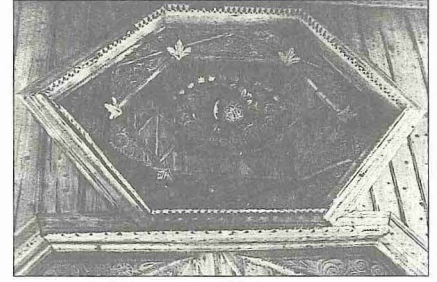
Bugün Belgradçik adını taşıyan, Kuzeybatı Bulgaristan'da Vidin'e bağlı küçük bir kasaba.

Vidin'in güneybatısında 52 km. mesafede, denizden 520 m. yükseklikte kurulmuştur. Kasabanın adı, bugün Yugoslavya'nın başşehri olan Belgrad'dan, Macaristan'daki İstolni Belgrad'dan, Arnavutluk'taki Arnavut Belgradı'ndan (Berat) ve Erdel'deki (Transilvanya) Erdel Belgradı'ndan (Alba Julia) ayırt edilmek için Belgradçik şeklinde anılmıştır. Slavca asıl adı olan Belgrad "beyaz kale" anlamına gelmektedir. Osmanlı hâkimiyeti döneminde (1396-1878), önceleri Vidin sancağına bağlı küçük bir kale iken XVIII. yüzyılda gelişerek bir kasaba özelliğini kazanmıştır. XIX. yüzyılda kaza merkezi olmadan önce bir nahiyeye durumundaydı.

Belgradçik, tıpkı Anadolu'da Kapadokya bölgesini andıran ve Avrupa'da pek görülmemiş çok güzel ve alışılmadık bir coğrafî mevkide kurulmuştur. Kalenin

bir Roma yapısı olduğu zannedilmektedir. XIII ve XIV. yüzyıllarda bu kale Bulgar Vidin Prensiği'nin küçük bir istihkâmı durumundaydı. I. Murad zamanından beri Osmanlılar'ın bir vassâl*ı olan prenslik, 1396'da Niğbolu Zaferi'nden sonra tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girince Belgradçik da ele geçirilmiş oldu. Fâtih Sultan Mehmed zamanında bölgedeki Osmanlı askerî gücünün yarısını, vaktiyle Osmanlı askerî sistemi içine alınmış olan yerli hıristiyan kuvvetler oluşturuyordu. Belgradçik'tan ilk olarak bahseden 1455 tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre burada otuz altı hıristiyan hâne ve kalede küçük bir Türk garnizonu ile bir de cami bulunuyordu. 1466'da ise hıristiyan hâne sayısı kırk dört olarak gösterilmisti (İstanbul Atatürk Ktp., Muallim Cevdet, nr. O.90; BA, *MAD*, nr. 18). 1528'de garnizonda, içlerinde bir imam ve bir dizdarın da bulunduğu on altı muhafız görev yapıyordu (BA, *TD*, nr. 370). 1586 tarihli deftere göre ise kalede yirmi yedi muhafız ve bunlara mensup dokuz kişi bulunuyor, ayrıca ziraatla uğraşan kırk kadar (7 hâne, 5 mücerred) müslüman nüfus yaşıyordu (TK, *TD*, nr. 57, vr. 126^{a-b}).

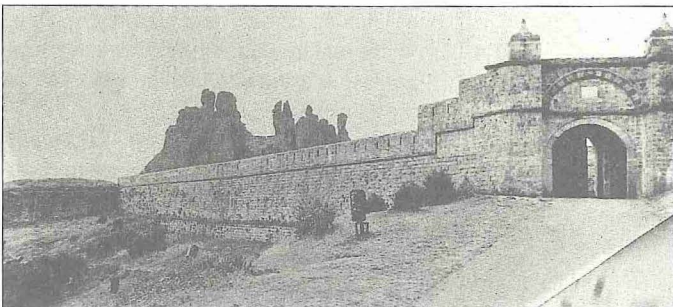
Belgradçik XVII. yüzyılda bir Türk-müslüman yerleşme merkezi olarak kalenin dışına doğru gelişme gösterdi, XVIII. yüzyılda da küçük bir kasaba haline geldi. 1170'te (1756-57) Hacı Hüseyin Ağa bu yerleşmede rol oynayan camiye yeniden inşa ettirdi. 1975'te hâlâ ayakta kalabilen bu cami, ağaç kaplama dikdörtgen şeklindeki yapısı, mahallî Bulgar uygulamaları ve eski Türk geleneğinin karışımı olan ağaç oyma tavanı ile dikkati çekmekteydi. Kasabada özellikle XIX. yüzyılda Bulgar etkisi önem kazanmaya başladı. 1821'de burada bir okul, 1840'ta ise bir genel okuma salonu (Üçilişte) açıldı. II. Mahmud döneminde Sırbistan'ın bağımsızlığına kavuştuğu ve yeni Osmanlı-Sırbistan sınırınının Belgradçik'in 15 km. batısından geçecek şekilde yeniden tesbit edildiği sırada eski kale artan stra-

Hacı Hüseyin Ağa Camii'nin işlemeli ahşap tavanından bir detay - Belgradçik / Bulgaristan

tejik önemi sebebiyle yeniden inşa edilip genişletildi. Padişahın ve Vidin müşiri Hüseyin Paşa'nın bu inşaattaki sorumluluklarını ve gayretlerini öven iki kitâbe, buranın tamamlanış tarihini 1254 (1838-39) olarak gösterir. 1841 ve 1850'de bu yeni kale, Tanzimat'ın uygulanışına karşı çıkan 12.000 kişilik Bulgar köylü grubunun çıkardığı isyan (Belgradçik isyanı) sebebiyle şiddetli bir mücadeleye sahne oldu; bunlar kaleye hücum ettilerse de başarısızlığa uğradılar.

Kırım Harbi'nden sonra Osmanlı hükümeti hem Sırbistan'a göç eden Bulgarlar'dan boşalan yerlerin insan gücü açığını kapatmak için, hem de stratejik askerî önemi dolayısıyla Belgradçik bölgesine kalabalık bir Çerkez grubu yerleştirdi. Bunlar Nusretiye, Osmaniye, Tevfikiye adlarıyla yeniden kurulan üç köyde iskân edildiler; toplam nüfusları ise hemen hemen 2000 dolayındaydı. Bir sınırlı bölge olan Belgradçik'in nüfus yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler veren *Tuna Vilâyeti Salnâmesi*'ne göre, sınır bölgesi olmadan önce daha geniş bir sahayı kaplayan, ancak daha sonra sınırları daralan Belgradçik kazasında otuz sekiz kadar köy vardı. Bunlardan sadece Çerkezler'in yerleşmiş oldukları üç köy müslüman köyleri olup ayrıca iki küçük muhacir grubu da diğer köylerde yerleştirilmişlerdi. Belgradçik kasabası ise üçte ikisi müslüman olan yaklaşık 2600 kişilik bir nüfus ve 300 eve sahipti. Bütün kazada 14.400 hıristiyan ile 3700 müslüman nüfus bulunuyordu. Büyük sosyal karışıklıklar sebebiyle iki cemaat arasındaki münasebetler giderek gerginlik kazandı. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Belgradçik Kalesi Ruslar tarafından kuşatılarak bombardıman edildiği de 25 Şubat 1878 Edirne Antlaşması'ndan hemen sonra zap-

II. Mahmud devrinde 1254'te (1838-39) yeniden inşa edilmiş olan Belgradçik Kalesi - Bulgaristan